

19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar

The Problems of Internal Security and Vaivodes in Anatolia in the 19th Century

*Kemal Kaya**

Özet

19. Yüzyıldaki iç güvenlik sorunları, Osmanlı merkezi idaresini en çok uğraştıran konuların başında gelmektedir. Bazen aşiret gibi kitlesel olan bir takım asayiş problemleri daha sert güvenlik önlemleri almayı gerektirmekteydi. Merkezi idarenin zayıflığı nedeniyle bu önlemlerin hayata geçirilebilmesi zor olmaktadır. Devlet bu konuda voyvodalık gibi resmi görevleri üstlenen yerel güçlerin yardımını talep etmekteydi. Bu makalede voyvodaların iç güvenlik sorunlarına karşı üstlendikleri görevlerin nitelikleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Voyvoda, İç Güvenlik, Aşiret, Osmanlı.

Abstract

In the 19th centuries, internal security problems was ones of the most important problems that the Ottoman Empire had to deal with. Some problems like the mass troubles caused by the tribes were sometimes required to take very serious precautions, it was difficult to put such kind of precautions into action. The government demanded the help of the vaivodes who undertook the governing duties of the local powers. In this article, the duties undertaken by the vaivodes in the area of the interior security problems are being emphasized.

Key Words: Vaivode, Internal Security, Nomadic Tribe, Ottoman.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılı önceki iki asırda başlayıp devam eden sorunların her alanda etkilerinin daha şiddetli hissedildiği bir dönem olma özelliği arz etmektedir. Miri toprak düzeninin bozulması neticesinde yerine ikame edilen malikane ve iltizam sistemleri merkezi otoritenin taşrada zayıflamasına, Anadolu'da bu yolla mali açıdan güçlenen bir sınıfın doğmasına neden olmuştu. Bu durumu pekiştiren diğer bir uygulama ise 18. yüzyılda Enderunlu vali tayini sisteminin yerine her sancak veya vilayetin ileri gelenlerinin arasından birinin atanmasının yaygınlaşması, yönetime başka

* Dr. 100. Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

güçlerin de katılması anlamına gelmekteydi. Ayan olarak adlandırılan bu yerel güçler öteden beri kapılarında kalabalık bir kapı halkı beslemekteydiler. Ayanlar kapı halkının masraflarını halka yükledikleri gibi bu gücü bazen rakiplerine ve devlete karşı isyanda da kullanmaktaydılar. Devlet de taşrada maddi ve askeri gücü elinde bulunduran yereldeki ileri gelenleri itaat altında tutabilmek için bazen valilik, voyvodalık ve mütesellimlik gibi görevlere atamaktaydı. Bu durum yerli ailelerin daha da güçlenmelerine, merkezi idarenin taşradaki uygulamaları için göz ardı edemeyeceği bir konuma yükselmelerine yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun idari sisteminde meydana gelen değişimler ve mali sıkıntılarının sebep olduğu bir takım zorunluluklar nedeniyle iltizam ve malikane sistemlerinin geniş bir alanda uygulanmaya başlamasının bir sonucu olarak mukataalaşma süreci ivme kazanmış ve taşradaki bazı hazine defterdarlıkları lağvedilerek yerlerine voyvodalık tesis edilmeye başlanmıştır. Voyvodalık usulünü yaygınlaştıran bir diğer uygulama ise, idaresi hazineye geçmiş olan birçok mukataanın da voyvodalık çatısı altında birleştirilerek buralara voyvodaların atanmasıdır. Elimizdeki mevcut bilgiler, iltizam ve malikane sistemlerinin yaygınlaşması ile voyvodalığın da paralel bir artış göstererek geniş bir uygulama alanına kavuştuğunu göstermektedir. Özellikle miri mukataaların yerel güçler tarafından idare edilmesi, has ve mukataat voyvodalıkları ile bu ailelerin zenginleşmeleri, bu ailelerin güçlü birer hanedan olarak temayüz etmeleri sonucunu doğurmuştur. Merkezi idarenin taşradaki uygulamalarından olan vergilendirme, askere alma ve eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi gibi konularda yerel olarak tanınan, yerel koşulları iyi bilen ve ileri gelenlerden olan voyvodalar devlet ile köylüler arasında bir nevi aracılık etmekteydiler. Besledikleri önemli miktarda kapı halkı sayesinde savaşlarda ve iç güvenliğin sağlanmasında etkin olmaları, devlet açısından vazgeçilmesi zor unsurlar arasında yer almalarını sağlamaktaydı.

Toplumsal Güvenliğin Temininde Voyvodaların Rolü

Eşkıyalık ve başka nedenlerden kaynaklanan güvenlik sorunları insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu da, bu durumdan uzun yıllar etkilenmiştir. 18. yüzyılda uzun süren savaşlar, genel iktisadi durumun kötüye gitmesi, dış ticaretin giderek Osmanlı Devletinin aleyhine seyretmesi, taşradaki ayan-eşraf zümrelerinin birbirleriyle çekişmeleri ile yaylak-kışlak hayatını idame ettiren aşiretlerin çıkardığı problemler güvenliği en önemli idari mesele haline getirmişti. Bazı miri mukataaların malikâne olarak tevcih edilmesi, taşrada ayan taifesinin güç kazanmasına, merkezin taşradaki etkisinin zayıflamasına, devlet gelirlerinin azalmasına sebep olduğundan genel iktisadi durumun da kötüye gitmesine neden olmaktaydı. Avrupa'nın merkantilist politikaları sonucu Osmanlı İmparatorluğu'ndan Batı'ya sanayi hammaddeleri, stratejik önemi olan bazı maddeler ile kıymetli madenler götürülmekteydi. Bu durum Osmanlı para politikası ve fiyatları üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Hazinesinin para sıkıntısını giderebilmek amacı ile daha önceleri de başvurulan bir yöntemin

devamı olarak değişik yıllarda çok sayıda sikke ayarlaması yoluna gidilmiştir¹. Bu dönemde Osmanlı paralarının değerlerinde düşme eğilimine karşın, temel gıda ve ihtiyaç mallarının fiyatlarında ise aşırı yükselmeler söz konusudur². Osmanlı toplum yapısında güvenliği ön plana çıkaran olgulardan biri de başka devletler ile yapılan savaşların dolaylı etkileridir. Hiç şüphesiz eşkıyalık hareketleri, yoksullaşma ve ekonomik kriz dönemlerinde yaygınlaşma eğilimi gösterirler³. Ekonomik sıkıntılar yüzünden yerini-yurdunu terk edenlerin sebep olduğu huzursuzluklar ile savaştan kaçan askerlerin eşkıyalık hareketleri Anadolu'da halkın mal ve can güvenliğini tehlikeye attığından yoğun şikâyetlere neden olmaktaydı.

Toplumda asayişsizliğe neden olan ve yöneticileri ciddi güvenlik önlemleri almaya zorlayan birçok faktör vardı. Voyvodalık görevini ele geçirme mücadeleleri, bireysel eşkıyalık girişimleri, aileler arasında meydana gelen çatışmalar, aşiret ve levent eşkıyalıkları bunların en başta gelenleri idi.

Toplumda güvenliğin sağlanması ile görevli voyvodaların asayiş meselelerini soruşturma ve takip etmelerini sağlayan karakolları, suçları mahkemece kanıtlanan kişilerin tutuklu kalmalarını sağlayacak hapisaneleri vardı. Yakın zamanlara kadar Polis Karakolu olarak kullanılan Galata'daki Voyvoda Karakolu⁴ bugün Karaköy'de bulunan ve eski adıyla Voyvoda Caddesi olan bugünkü Bankalar Caddesi⁵ ile Perşembe Pazarı arasındaki ara yollardan birinin içinde bulunmaktaydı. Antakya'da ele geçirilen ve hırsızlık yaptıkları mahkemece de kanıtlanan üç kişi voyvoda hapsinde cezalarını çekmek üzere tutuklu buldukları sırada firar etmiş ve tekrar yakalanmaları için voyvodaya emir yazılmıştı⁶.

Voyvodalar yönetim sınırları dâhilinde bulunan köylere güvenliği sağlamak amacıyla subaşı atamaktaydılar. Voyvoda tarafından atanan subaşların maaşları köylerdeki ziraat erbabından kişi başına alınan birer kile buğday ve arpa ile ödenmekteydi⁷.

Bir voyvodanın görevden alınmasından sonra voyvodalık görevini ele geçirmek için bazen şiddetli mücadeleler meydana gelmekteydi. 1814 yılında Bolvadin'de, voyvodaları Tahir Ağa ile halk arasında meydana gelen

¹ *Anonim Osmanlı Tarihi*, Yay. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 283.

² Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 258- 273; Öztürk, Mustafa, *Orta Anadolu'da Fiatlar (1785-1860)*, A.Ü.Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1985, s. XXXI-XXXII.

³ Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul 1997, s. 9.

⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musabebepleri*, sad: Enver Koray, Ankara 1985, s. 54.

⁵ Eldem, Edhem, *Bankalar Caddesi Osmanlıdan Günümüze Voyvoda Caddesi*, İstanbul 2000, s. XVI.

⁶ Antakya Şer'iyye Sicili(AŞS olarak zikredilecektir), 1 / 204 (Antakya kadısı ve voyvodasına hitaben yazılmış 29 M 1121/10 Nisan 1709 tarihli hüküm).

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA olarak zikredilecektir), Cevdet Zaptiye, 1465 (Tırnova kadısına yazılan 10 M 1252 tarihli hüküm).

anlaşmazlıklar mahkemeye intikal etmiş, muhakeme sonucunda, herhangi bir kusur ve suçunun olmadığı tespit edildiği halde, halk ile voyvoda arasında meydana gelen nefret ve ön yargılar yüzünden voyvodalığa devam etmesi uygun görülmeyip görevden alınmıştı. Boşalan voyvodalık görevini tahsil maksadı ile çevresine birçok adam toplayarak sağa sola zarar veren Emrullahoğlu Mehmet, Kara Nakipoğlu İsmail ve Kara Cehennemoğlu Kara Aslan adlı kişiler uzun süren takip ve şiddetli çatışmalar sonunda öldürülmüş, başları kesilerek İstanbul'a gönderilmişti⁸. Bu olaylardan sonra Bolvadin kadısı Hasan, İstanbul'a gönderdiği mahzarda halkın Emrullah Oğlu Mehmet ve arkadaşlarının öldürülmesinden dolayı duydukları memnuniyeti ifade etmişti⁹.

Voyvodalar görev bölgelerindeki halkın huzur ve güvenli bir ortam sağlama konusunda yükümlü idiler. İzmir'de meydana gelen küçük çaplı bir işyanda halktan bir kısmının ev ve işyerleri yağmalanarak yakılmıştı. İzmir voyvodası Hacı Osman tarafından yapılan tahkikatta olaya karışanlar tespit edilmiş, bunların arasında ecnebilerin de olduğu belirlenmişti. Bu hadisede evleri ve işyerleri yağmalananların malları kendilerine iade edilmişti¹⁰. 1826 yılında İzmir'de buna benzer bir hadisede voyvodanın gerekli güvenliği sağlayamadığı tespit edildiğinden görevinden alınmıştı. Bir Rus gemisi ile yüz elli kadar Rus vatandaşının İzmir'e gelmesi üzerine yerli, yeniçeri ve ecnebi askerlerin bir kısmı toplanarak İzmir kadısı, naibi ve ayanını idam etmişlerdi. Manisa'daki benzer olayda da ahaliden bir kısım başıbozuk mahkemeye saldırarak kadı ve voyvodayı idam etmişlerdi. Bu olaya ilişkin haberler İstanbul'a ulaşmış, konu Meclis-i Şura'da etraflıca görüşülmüştü. Olayların meydana gelmesinde İzmir voyvodası kapıcıbaşı Hacı Mehmet Ağa'nın ihmal ve kusuru görüldüğünden azledilerek yerine Darphane tarafından uygun birinin atanması, Meclis-i Şura'da müzakere esnasında Darphane Amiri'nden istenmişti. Alınan kararlardan biri de azledilen voyvoda Hacı Mehmet Ağa'nın durumunun detaylı bir tetkikinin sağlanabilmesi için İstanbul'a getirilmesi idi¹¹.

İdarecilerin eşkıyalık hareketlerinin meydana gelmesi veya önlenmesi konusunda herhangi bir kusurlarının olması merkezi hükümetçe hiç de hoş karşılanmazdı. Tokat ve Sivas arasında Sivas mütesellimi ile Tokat voyvodasının rehavetinden yararlanarak ortaya çıkan ve halka çeşitli zararlar veren eşkıyanın vermiş olduğu zayıatın kendilerine tazmin ettirileceği, müsamahaları dolayısı ile cezalandırılacakları konusunda her iki yöneticiye ihtarda bulunulmuştu¹².

⁸ BOA, Hatt-ı Hümayun, 25156 (Anadolu valisi Ahmed Şakir Paşa'dan Sadarete 7 Ş 1230 tarihli tahrirat).

⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 25156 A (Bolvadin kadısı Hasan'dan Sadarete 3 M 1230 tarihli i'lam).

¹⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun, 8784, A, E (İzmir voyvodası Hacı Osman ve İzmir vücuhundan Osman Efendi'nin Kaptan Paşa'ya gönderdikleri tahrirat).

¹¹ BOA, Hatt-ı Hümayun , 18137,18138 (Meclis-i Şura'da alınan kararlara dair 1236 tarihli Sadarazam Telhisi).

¹² BOA, Cevdet Dahiliye, 2827.

Aileler arasında adi suçlardan meydana gelen çatışmalar da güvenliği tehdit etmekteydi. Akraba ve aşiret bağlarının güçlü olması dolayısı ile ailenin herhangi bir ferdine yapılan kötülüğün ailenin bütün üyelerine yapılmış gibi değerlendirilmesi aileler arasındaki olayların daha çok büyümesine neden olmaktadır. İntikam duygularının kabarması sonucu olaylar şiddetli çatışmalara kadar gidebilmekteydi. Ayan ve zengin olanların da hoşlanmadıkları bazı idari uygulamalar gerekçesiyle bazen halkı yönetim aleyhine kışkırttıkları olurdu.

1833 yılında Edincik'te kazanın zenginlerinden olup ayanlık iddiasında olan Karıkloğlu İsmail ile Abdülkadiroğlu Mehmet Ağa kazada emlak tahririne memur Nuri Efendinin görevini ifaya karşı oldukları, bir kısım tahsilâtların kendileri tarafından yapılmasını istedikleri için İslam ve gayr-i Müslim halktan birçok kişiyi voyvoda aleyhinde örgütlemişlerdi. Çoluk –çocuk toplanan halkın voyvoda konağına silahlı saldırısı üzerine voyvoda arka kapıdan gizlice kaçarak canını kurtarabilmişti¹³. Voyvoda Abdülaziz Ağa ile birlikte Edincik naibi Mehmet ve emlak tahriri memuru Nuri, kazayı terk ederek Bursa'ya sığınmışlardı¹⁴. Yapılan tahkikatta bu işe sebebiyet veren İslam ve Hıristiyan on yedi kişiden Edincik'te olanların voyvoda tarafından yakalanması, Serasker Paşa ile yazışarak İstanbul'a kaçanların hapsedilmelerinin sağlanması istenmişti¹⁵. Edincik naibi Mehmet Arif tarafından yapılan kapsamlı soruşturmalar üzerine mahkemeye gelenlerin bazı müfsitler yüzünden bu olaya katıldıklarını ve pişman olduklarını belirterek bir daha böyle bir kalkışma hareketinin ortaya çıkmasına müsaade etmeyeceklerine dair söz ve imzalarını almıştı¹⁶. Edincik voyvodası, kazada art arda üç kez gerçekleşen eşkıyalık hareketleri sonunda, buna benzer eylemlerin bir daha tekrarlanmaması için bazı şahısların kazadan sürgün edilmelerine karar vermişti¹⁷. Bu dönemde sürgün, bu tür eşkıyalık hareketlerinin meydana gelmesinin önüne geçmek için en çok başvurulan önlemler arasında idi.

Etrafına bir kaç adam toplayarak eşkıyalık yapanlar voyvodaların güçsüzlüğünden adeta güç almaktaydılar. Halktan bir kısmının voyvodaları Şeyh Mustafa'dan hoşnut olmamalarını fırsat bilerek adamlarıyla 1828 yılında Denizli'yi basan zeybek eşkıyası voyvoda konağını yağmalamıştı¹⁸. Yağmalama

¹³ BOA, Hatt-ı Hümayun, 25124 A (Hüdavendigâr mütesellimi Hafız Mehmed'den Sadarete arıza), 25124 C (Edincik naibi Mehmed Arif, Abdülaziz ve tahririne memur Nuri'nin mühürleri ile Sadarete gönderilmiş¹⁷ Ra 1249 tarihli Arıza), 25124 D, E, H (Edincik naibi tarafından Sadarete gönderilmiş 5 Ra 1249-11 Ra 1249 tarihli arızalar).

¹⁴ BOA, Hatt-ı Hümayun, 25124 B (Edincik voyvodası, naibi ve tahririne memur Mehmed Nuri'nin Bursa'ya gittiklerini haber veren pusula).

¹⁵ BOA Hatt-ı Hümayun, 25124, F

¹⁶BOA, Hatt-ı Hümayun, 25124 İ (Edincik naibi Mehmed Arif tarafından Sadarete gönderilen 25 S 1249 tarihli i'lam).

¹⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun, 25124 G, J (Edincik voyvodası tarafından Sadarete gönderilmiş arıza).

¹⁸ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31512 F (Denizli'ye mübaşir olarak gönderilen Mehmed

eylemi üzerine can güvenliği kalmayan voyvoda Denizli'yi terk ederek Buldan'a gitmişti. Olayları tahkik amacı ile İstanbul'dan gönderilen mübaşir Nayab Efendi de voyvoda konağını kendilerine ikametgâh edinen eşkıya tarafından hapsedilerek zorla birtakım kâğıtlar imzalatılmıştı. On sekiz kişi olduğu belirlenen eşkıya grubu mahkemeyi de basmış ve Denizli kadısı kendilerinden korktuğu için İstanbul'dan gelen gönüllü asker, güherçile ve deve isteğine ilişkin emirleri okumaktan çekinmişti¹⁹. Asiler, Denizli müftüsünü de hapsedmek istemişlerse de firar ettiği için ele geçirememişlerdi²⁰. Denizli naibi tarafından destek gördüğü iddia edilen eşkıya son olarak Denizli'den istenen mubayaa zahiresi develere yüklenip Mudanya iskelesine sevk olunurken kafilayı basıp yağmalamış ve devcileri dövmüşlerdi. Ezine kasabasını da basarak naib ve kethüdayı hapsedtikleri gibi Bahr-i Sefid Boğazı'na sevk edilecek askerlerin gönderilmelerine engel olmuşlardı²¹. Denizli isyanına dair şehirdeki işleri yoluna koymak üzere gönderilen Nayab Efendi, Derviş, Ali Ağa ve voyvodadan gelecek yazılara göre bu olaya karışanların nefy ve tedibi hakkında fikirlerin imtizaç edilmesi için sadareten Serasker Paşa'ya talimat yazılmıştı²².

Güvenliği tehdit eden eşkıyalık hareketlerinin önlenmesinde taşradaki idarecilerin işbirliği yapmaları merkezi idare tarafından istenen bir tutum olup gerekli hassasiyeti göstermeyen idareciler uyarılmaktaydı²³. Eşkıyalık hareketlerinin meydana geldiği bölgelerdeki idarecilerin akraba olmaları durumunda bu işbirliği üst düzeyde seyretmekteydi. Eşkıyalık hareketine kalkışanlara karşı silahlı müdahaleden önce bazen itaate çağrıldıkları, gelen cevabın olumlu veya olumsuz oluşuna göre harekete geçilmekteydi. 1829 yılında

Nayab Efendi'nin Sadarete gönderdiği 29 Ş 1244 tarihli arıza), 31512 G (Mehmed Nayab Efendi'nin göndermiş olduğu 19 Ş 1244 tarihli Arıza), 31512 I (Denizli ahalisinin Sadarete gönderdiği ve Denizli voyvodası Şeyh Mustafa ile kardeşinden şikayetçi olduklarını belirten mahzar), 31512 İ (Honaz naibi hafız Ahmed'den Sadarete 27 Ra 1244 tarihli i'lam), 31512 J, K (Denizli naibi Mehmed ile Kütahya naibi mehmed Reşid'den Sadarete 27 Ş 1244-7 N 1244 tarihli i'lamlar).

¹⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31512 C (Ezine-i Lazikiyye naibi Osman Nuri'de Sadarete 25 Ş 1244 tarihli i'lam), 31512 M (Gökhöyük naibi Hafı Ali'den Sadarete 3 N 1244 tarihli i'lam), 31512 N (Çarşamba-i lazikiyye naibi Mehmed Emin'den Sadarete 3 N 1244 tarihli i'lam), 31512 O, Ö, P (Denizli voyvodası Şeyh Mustafa'dan Sadarete 3 N 1244 tarihli arizalar), 31512 R (Buldanlı Mehmed Kadri'den Sadarete arıza), 31512 S (Denizli voyvodası vekilinden Sadarete 25 S 1244 tarihli arıza), 31512 V (Denizli'deki karışıklıklara sebebiyet verenlerin isimlerini bildiren Pusula), 31512 Y, Z (Lazikiyye ve Ezine-i Lazikiyye naiblerinden Sadarete 5 Ş 1244 tarihli i'lamlar).

²⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31512 Ş, T, U (3-7 n 1244 tarihli arizalar).

²¹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31512, A1 (Sadarete gönderilmiş 5 Ş 1244 tarihli i'lam).

²² BOA, Hatt-ı Hümayun, 31512 B 1 (Sadareten Serasker Paşa'ya gönderilmiş Tezkere), 31512 C 1 (Serasker Paşa'dan Sadarete tahrirat), 31512 Ç 1 (Mehmed Nayab'dan Sadarete 16 N 1244 tarihli tahrirat).

²³ AŞS, 6/7 (Antakya naibine gönderilen 20 Z 1168 tarihli buyruldu); BOA, Cevdet Dahiliye, 3546, 2626 (eşkıyaların tenkili ile ilgili 1814 tarihli emir).

Ankara'da Murtazaabad Hacı Ahmet'in isyan etmesi üzerine Ayaş voyvodası Mehmet Tahir tarafından Ankara ve civarındaki eşraf, ayan, muhtar ve müftülere mektuplar yazılarak yardımları istenmişti. Eşkilyalıktan vazgeçmesi için Murtazaabad Hacı Ahmet'e de mektup yazılmıştı²⁴. Yazışmalar neticesinde Beypazarı voyvodası Mehmet Ali eşkıyalığın izalesi için gerekli hazırlığı yaptığını ve Ayaş voyvodası ile irtibat halinde olarak hareket emri beklediğini ifade etmekteydi²⁵. Eşkilyalık hareketinin gerçekleştiği bu dönemde Ayaş voyvodası Mehmet Tahir'in babası Mesut Ağa'nın 1829 yılında Ankara mütesellimliğine tekrar atanması bölgedeki ayan, eşraf ve idareciler tarafından sevinçle karşılanmıştı. Ayaş voyvodası eşkıyaya karşı harekete geçilmesi için babası Mesut Ağa'nın göreve başlamasını beklediklerini belirterek hükümete muti olanların taze can bulduğu ifade edilmekteydi²⁶. Ankara mütesellimi Mesut Ağa ile Ayaş voyvodası olan oğlu Mehmet Tahir'in 1829 yılında güvenliğin sağlanması konusunda başarılı bir işbirliği örneği olarak görülmektedir. Mesut Ağa ile oğlunun akrabalık ilişkileri sayesinde gerçekleştirdikleri bu işbirliğinin bazen kötü amaçlar uğruna gerçekleştiği de görülmektedir. 1803-1808 yılları arasında Ankara'da mütesellim olarak görev yaparken kardeşi Esat Ağa da Ayaş'ta voyvodalık yapmaktadır. Akrabalıklarını ve idareciliklerinden elde ettikleri güçlerini kişisel çıkarları doğrultusunda kullanan Mesut Ağa ile kardeşi Esat Ağa, Ankara halkına bir hayli sıkıntı çektirdikleri anlaşılmaktadır²⁷. Tokat'ta Karaca Delilbaşı Ömer'in yakalanması için sarf edilen çabalara rağmen bulunamamış, ölümüyle Tokat'ta yaşamakta olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Tokat voyvodası ile naibin ortak hareketi sonucu eşkıyanın yaşadığı ev mühürlenmişti²⁸.

Eşkilya takibinde yöneticilerin işbirliği yapmalarını zorunlu kılan husus asilerin bir yerde sabit olmayarak seyyar durumda olmalarıydı. Bu durum güvenlik sorunlarını lokal olmaktan çıkarıp bölgesel bir takım önlemler ve işbirliğini gerektirmekteydi. 1833 yılında Rize'de Tuzcuoğlu Abdülkadir, Lazistan eşkıyasını ayaklandırarak mütesellimle çatışmaya girmiş, hakkında idam fermanı verilmesi üzerine yanındaki seksen kadar Laz sekbani ile firar etmişti. Erzurum ve Bayburt tarafındaki zabitan ve voyvodalara eşkıyanın yakalanması için muhtelif emirler gönderilmişti²⁹. Bayburt voyvodası İsmail dört yüz

²⁴ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31539 B (Ayaş voyvodasından Serasker Paşa'ya Mektup), 31539 C (Ayaş voyvodasından Murtazaabad Hacı Ahmed, Ankara müftüsü ve eşrafına yazılan mektuplar).

²⁵ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31539 (Teke ve Hamid mutasarrıfı İbrahim Paşa'dan Kapı Kethüdasına 7 B 1245 tarihli mektup), 31519 A (Belgrad muhafızı Hüseyin Paşa'dan Sadarete 21 Ş 1249 tarihli tahrirat), 31541 (Beypazarı voyvodası Mehmed Ali'den Serasker Paşa'ya gönderilmiş mektup).

²⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun, 31539 B, D, 31541 C, D, E, F, G, H.

²⁷ Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 26, 30.

²⁸ Cinlioğlu, H., *Osmanlılar Zamanında Tokat, IV*, s.21 vd.

²⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22617 C (Sadarete gönderilmiş 11 Z 1249 tarihli Tahrirat).

civarındaki askerleriyle Tuzcuoğlu Abdülkadir'i takibe koyulmuş, çatışmalarda ölü ve sağ olarak ele geçirilenler olmuştu. Tuzcuoğullarından Kadri, Bayburt voyvodası tarafından yakalanarak Erzurum'a sevk olunmuş ve orada idamı sonucu kesilen başı İstanbul'a gönderilerek denize atılmıştı. Bu konudaki yardımları için voyvoda İsmail'in ödüllendirilmesine karar verilmişti³⁰.

Eşkîya takibinde örnekte görülen işbirliği bazen uluslar arası boyut kazanmaktaydı. Bu süreç karşılıklı takip veya suçluların iadesi şeklinde işlemekteydi. Kavalalı Mehmet Ali Paşanın askerleriyle olan çatışmalarda çok yararlıkları olan Kadı Kıran Mehmet emvalinin Hasan Çavuş Zade tarafından yağmalanmasına tahammül edemeyerek beş bin kadar maiyeti ile Yozgat'a girmiş ve Zile'yi de zapt etmeğe teşebbüs etmişti³¹. Yakalanması için Sivas, Ankara, Çankırı, Trabzon, Kastamonu'dan top ve asker sevk edildiği halde izini kaybettiren Kadı Kıran'ın Trabzon³², Boğazlıyan³³, Diyarbakır³⁴, Tiflis³⁵ ve İran³⁶ taraflarında olduğu yönünde çelişkili haberler alınmaktaydı. Elde edilen istihbarata göre Tiflis'te olduğu belirlenmişti. Kadı Kıran'ı maiyetiyle beraber Osmanlı Devleti'ne teslim etmeyi kabul eden Tiflis'teki Rus generaline daha önce Rus firarilerinin tesliminde gösterdiği kolaylık ve yardım dolayısı ile Erzurum Valisi Esat Paşaya hediye edilen murassa kılıç ayarında bir kılıç hediye edilmesi için irade yayınlanmıştı³⁷.

Eşkîyalık eylemleri halkın huzurunu bozmakla kalmayıp devlete ait gelirlerin azalmasına ve madenlerin verimli olarak çalıştırılmasını da engellemekteydi. İsyân hareketleri sonucu İzmir voyvodalığı, İzmir gümrüğü ve taze meyve mukataasının 1832 yılı gelirleri tahsil edilememiştir³⁸. Keban Maden-i Hümayunu'na ait gümüş madeninin verimli olarak işletilebilmesi Dersim dağlarından çıkarılan kömürün miktar ve sevkine bağlı olduğundan, buradaki eşkîyalık hareketleri kömür çıkarılmasını sekteye uğrattığı gerekçesiyle asilerin

³⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22617 A (Erzurum valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın Bayburt voyvodasının taltif edilmesi ile ilgili olarak Sadarete gönderdiği irade tezkeresi).

³¹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22855 A, B (Çorum, Kırşehir, Karahisar ve Bozok naiblerinin Sadarete gönderdikleri 4 Ra 1249 tarihli i'amlar).

³² BOA, Hatt-ı Hümayun, 22855 A.

³³ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22838 E (Yeniil voyvodası Süleyman'dan Darphane Amirine 23 Ca 1249 tarihli mektup).

³⁴ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22848 A (Kadı Kıran Mehmet'in Diyarbakır taraflarında olduğu ihbarı).

³⁵ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22848, 22850 A (Kadı Kıran'ın Tiflis'te olduğu ihbarı, 5 B 1249).

³⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22852 B (Kadı Kıran'ın İran taraflarında olduğu ihbarı, 15 C 1248).

³⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22848.

³⁸ BOA, Hatt-ı Hümayun, 20089 A (İzmir İhtisab Nazırı Mehmet Tahir Bey'den Serasker Paşa'ya gönderilen tezkeresi).

terbiye edilmesi istenmekteydi. Maden-i Hümayun'a ait bütün yerleşim alanlarının kanun dışı grupların eline geçmesi yüzünden güvenli bir çalışma ortamı sağlanamadığı için dağdan odun ve kömür çıkaran baltacılara layığı ile iş yaptırmak zorlaşmıştı. Bu yörede herhangi bir kazanın voyvodalığını elde etmek için eşkıyalık yapan grupların yardımından istifade edildiği, hatta bazılarının voyvodalığa talip diğer muhaliflerin üzerine saldırmasının teşvik edildiği belirtilmekteydi. Maden Emini Salih Paşa, 1824 yılında İstanbul'a gönderdiği raporunda, voyvodalığa her yıl yeni birinin atanması dolayısı ile *halef ve selefin* çoğaldığını, birbirlerine *icray-ı garaz ve nefsanîye ibtidar* edildiğinden bu havalideki kazaların bütünüyle perişan olduğunu açıklamaktaydı³⁹.

Eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi için birçok tedbirler alınmakta, eşkıyanın halkla irtibatının kesilmesi ve yiyecek ihtiyacını da halktan karşılamasına engel olunması önem arz etmekteydi⁴⁰. 1796 yılında Vidin'de Osmanlı hükümetine karşı başkaldıran Paspanoğlu Osman Ağa ile kendisinin teşvikiyle kargaşalık çıkaran dağlı eşkıyasının tenkiline memur edilen Trabzon valisi Mahmut Tayyar Paşanın maiyetinde bulunmak için 500'er askeri birer başbuğ ile beraber göndermeğe Hüseyin Ağa ile Bergama voyvodası Ömer Ağalar görevlendirilmişlerdi⁴¹. Uşak'ta eşkıyadan Curaoğlu Mehmet Bey'in emmizadesi Hacı Selim Bey'in ortadan kaldırılması için görevlendirilen Uşak voyvodası Nasuhzade'ye Kütahya kalesinden top ve cephane verilmişti. Eşkıyalık hareketinin büyüklük ve ehemmiyetine göre tertibat alınmakta, kazalardan asker toplanmaktaydı. 1806 yılında eşkıya takibi için Bolu Voyvodası'nın maiyetine beş yüz nefer topçu ve tüfenkçi verilmişti⁴². Top ve yüklü cephane ile yapılan tenkil hareketi sonunda Curaoğlu Mehmet yakalanarak idam edilmişti⁴³. Voyvodalarının fırarına sebep olan Kilis ekradı eşkıyasının tedibi için de Antakya'dan bin asker toplanarak gönderilmesi istenmişti⁴⁴.

Eşkıyalık yapanların eylemleri sadece eşkıyalık, yol kesicilik, hırsızlık suretiyle insanların mal ve servetlerini çalmakla sınırlı kalmamıştır. Ahalinin eşya ve hayvanlarını alarak ziraat ve ticaretlerini sekete uğratmıştır. Bunlardan öte hakarete bulunma, halkı çırılçıplak soyarak namuslarını kirletme, öldürme ve yaralama, hanelerini yakarak ailelerin dağılmasına neden olma gibi manevi

³⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 33027 (Maden Emini Salih Paşa'dan Sadarete 13 L 1240 tarihli tahrirat).

⁴⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun, 22614 K (Gümüşhane ve Bayburt taraflarındaki asilere zahire verilmemesini isteyen Sadaret emri).

⁴¹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 2457 (Karaosmanzade Ömer Ağa'nın görevlendirildiğini belirten yazı), 57546.

⁴² BOA, Hatt-ı Hümayun, 3129 (Karaman valisi Abdurrahman Paşa ile Bolu Voyvodası emirlerine 500 nefer topçu verildiğini belirten tahrirat), BOA, Hatt-ı Hümayun, 11842, 11938 (Silah ve cephane verilmesi ile ilgili belgeler).

⁴³ BOA, Hatt-ı Hümayun, 11962.

⁴⁴ AŞS, 3/163 (Antakya kadısı ve voyvodasına asker toplanması için Halep valiliğinden gönderilen 5 C 1157 tarihli buyruldu).

anlamda cezalandırma şeklinde de cereyan etmiştir. Bireysel olan eşkıyalık hareketleri de bu anlamda toplumun güvenliğini tehdit etmekteydi. Eşkıyalığın bu türü devlete karşı olmaktan ziyade halka zulüm, adam yaralama, öldürme, hırsızlık ve yol kesme gibi eylemlerdi. 1766 yılında Antakya'da Fanioglu Mehmet'i yaralayan Mürseloğlu ve avaneleri⁴⁵ ile Şeyh İbrahim'i öldürerek eşyasını gasp eden Berderoğlu Kör Yusuf ve arkadaşlarının ölü yada diri olarak voyvoda tarafından yakalanmaları istenmişti. Buyruluda sağ olarak ele geçirildiği takdirde, tutuklanarak Halep Divanına çıkarılması emredilmişti⁴⁶.

Güvenlik kaygılarının ciddiyeti dolayısı ile yöneticiler asayişin sağlamak için çeşitli tedbirlere başvuruydular. Reyanın mal ve namusuna yönelik olarak meydana gelen eylemlerin genellikle gece saatlerinde gerçekleşmesi nedeniyle güvenlik önlemleri geceleri de devam etmekteydi. Antep voyvodası Mehmed Ağa'dan, görevlendireceği kolluk kuvvetlerinin akşam namazından fenersiz gezen serseri ve eşkıya ile geceleri ellerinde harp aletleriyle dolaşarak halkın mal ve namusuna saldırarak fitne ve fesat çıkaranların yakalanması, karşı koydukları takdirde kendileri ile muharebe edilmesi istenmişti. Voyvodaya elini güçlendirecek bir uygulama olarak karşı koyanlarla çarpışma sonucunda öldürülenlerin kanlarının hesabının sorulamayacağı garantisini de verilmişti⁴⁷.

Seferler esnasında yerel idarecilerin kapı halkları ile birlikte orduya katılmaları nedeniyle iç güvenliği sağlayacak eleman sayısı azalmaktaydı. Bu nedenle dahili güvenliği sağlayacak tedbirlerden olarak bayraklar oluşturulmakta, "levendat akçesi" adı altında reyadan voyvoda tarafından toplanan vergi ile masrafları da halk tarafından karşılanmaktaydı⁴⁸.

Yeniçeri ocağının bozulması da toplumun güvenliğini tehdit eder duruma gelmişti. İsyanla özdeşleşen bir kurum haline gelen ocağın mevcudiyeti sorun olduğu gibi kaldırıldıktan sonra da bunlar devam etmişti. Yeniçeri ocağının kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adındaki ordu kurulmuştu. Bunun üzerine yeniçerilik ve serdarlık iddiasında bulunanların voyvoda ve ayanlar tarafından engellenmeleri istenmişti. 1826 yılında bu tür davranışta bulunanların cezalandırılmaları gerektiğinde voyvodaları marifetiyle icra olunup, karşı gelenlerin haklarından gelmesi emredilmişti⁴⁹.

⁴⁵ AŞS, 9/42 (Halep valisi kethüdası Mustafa'dan Antakya voyvodasına yazılan 9 L 1189 tarihli tezkere sureti).

⁴⁶ AŞS, 9/45 (Antakya voyvodasının eşkıyanın yakalanması için gönderilen 21 Ca 1189 tarihli buyruldu).

⁴⁷ Gaziantep Şer'iyye Sicili, 106 / 271'den nakleden; Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk yarısında Ayıntab Şebri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 185-186.

⁴⁸ AŞS, 3/ 44 (Halep valiliğinden Antakya kadısı ve voyvodasına yazılmış 27 Ca 1156/19 Temmuz 1743 tarihli buyruldu).

⁴⁹ Eğin Şer'iyye Sicili, 2 / 106 (Eğin kadısı ve voyvodasına yazılan 9 M 1242/13 Ağustos 1826 tarihli buyruldu).

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra da eskiden yeniçeri olanların halkı rahatsız ettikleri, eşkıyalık yaptıklarına ilişkin şikâyetler devam etmiş buna yönelik önlemler alınmaya çalışılmıştır. Kaldırılan yeniçeri taifesinden ve eşkıyalığı ile ün yapmış kişilerden halk çok şikâyetçi olup bunların başka yerlere sürgün edilmeleri isteğinde bulunurlardı. 1835 yılında Seferihisar Günyüzü kazasında daha önce de Bolu ve Bursa'ya sürgün edilmişken affedilen Yazıcızade Hüseyin⁵⁰ ile mülga yeniçeri taifesinden Molla Mustafa, Halventalı Mehmet ile Sağır Memiş'in eşkıyalık yaparak halka zulüm ettikleri, tekâlif-i miriyenin tahsiline engel oldukları ve kaza dâhilinde bozgunculuk yapmaktan geri kalmadıkları gerekçesiyle Süleyman Şükrü, kadı Salih Arif ile halktan bir kısmının isteğiyle başka bir yere sürgün edilmeleri istenmişti⁵¹. Kazanın güvenliğini sağlamakta yetersiz kalarak halkı zarar görmekten alıkoymayan voyvoda Seyyid Osman Ağa, eşraf ile ahaliden bir kısmının kadı marifeti ile Sadarete gönderdikleri mahzarlarındaki istekleri üzerine hal edilerek yerine Süleyman Şükrü, voyvoda olarak atanmıştı⁵².

Osmanlı İmparatorluğu'nda şehir ve köy topluluklarından farklı bir yapı ve nizama tabi olan konar-göçer aşiretleri iskân teşebbüsü XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar devletin devam eden temel politikalarından birisi olmuştur. Konar-göçerler merkezi hükümetin kontrolünden son derece bağımsız olmakla birlikte, yaşamlarını kendileri için düzenlenmiş kanunlar çerçevesinde devam ettirmekteydiler. İl ya da ulus adı altında topluluklardan oluşan konar-göçerler kendi aralarında boy, aşiret, oba, oymak, cemaat veya mahallelere ayrılmaktaydılar⁵³. Daha önceleri toplu olarak bulunan aşiretler, devletin iskân politikaları sonucunda ulusların parçalanarak geniş alanlara dağılmalarına neden olmuştur. XVII. yüzyılın başlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar Kütahya, Akşehir, Karaman, Aydın, Saruhan, Rodos, İstanköy ve Kuşadası'na yayılarak yerleşik hayata geçen Bozulus bu konuda önemli bir örnek olarak gösterilebilir⁵⁴.

⁵⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun, 24417 (Seferihisar Günyüzü voyvodası ile Asakir-i Mansure defterdari taraflarından Sadarete gönderilen arz tezkeresi), Hatt-ı Hümayun 24417 B, D (Seferihisar Günyüzü kadısı Salih Arif ve ahalinin Sadarete gönderdikleri i'lam ve mahzar), 24417 E(Seferihisar Günyüzü voyvodası Süleyman Şükrü'nün Sadarete gönderdiği arıza).

⁵¹ BOA, Hatt-ı Hümayun, 24417 A, F (Seferihisar kadısı tarafından Sadarete gönderilmiş 5 R 1251 tarihli i'lam) 24417 G (Voyvoda Süleyman Şükrü tarafından Sadarete gönderilmiş arıza).

⁵² BOA, Hatt-ı Hümayun, 24417 C (Seferihisar kadısı tarafından Sadarete gönderilen mahzar).

⁵³ Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 16-22.

⁵⁴ Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskan Teşebbüsü*, İstanbul 1963, s.16.

Osmanlı Devleti savaşlar ve çeşitli nedenlerle azalan zirai üretimi arttırmak, virane kalan yerleri şenlendirmek, aşiretlerin askeri gücünden daha çok yararlanabilmek, bizzat bir güvensizlik unsuru olan konar-göçerlerin bu durumuna son vererek, onları kontrol altında tutma gibi nedenlerle bazı Türk, Kürt ve Arap aşiretlerini Rakka ve Halep eyaletlerine, Hama ve Humus sancaklarına, Anadolu eyaletine ve Adana ve Bozok sancaklarına iskân girişiminde bulunmuştu⁵⁵. Devletin iskân girişimi konar-göçerler tarafında pek olumlu karşılanmadığı gibi Devlet-Aşiret çekişmelerine neden olmuş ve beraberinde birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göçebelik özelliklerinden dolayı aşiretler yaylak-kışlak arasındaki gidiş- gelişler yüzünden yolları üzerindeki yerleşik halkla sürekli olarak anlaşmazlık halindeydiler. Gidiş-gelişler esnasında bağ, bahçe ve ekili alanlara zarar vermelerinden dolayı yerleşik halkla karşı karşıya gelmekteydiler. Mamalu Türkmeni voyvodası olan Çapanoğlu Ahmet, Yozgat'ta, gidiş-gelişler sırasında ahaliye zulüm ile gelirlerin azalmasına neden olan, Rakka'dan kaçarak yerleşik halka birçok zarar vererek yerlerinden ayrılmasına neden olan göçebelerin tenkili ile görevlendirilmişti⁵⁶.

Aşiretleri devletle karşı karşıya getiren problemler de çeşitliydi. Devletin tahsis ettiği otlak ve yaylakların yetersizliği, iskân edilen yerin beğenilmemesi, ürün kıtlığı ve susuzluk gibi sıkıntılar aşiretleri devlete karşı tavır almaya sevk etmekteydi. Aşiretlerin birbirlerine olan baskıları nedeniyle bazıları yerini-yurdunu terk ederek başka mekân arayışına girmektedirler. Suriye'deki Arap aşiretlerin kuzey yönüne baskıları sebebiyle bazı aşiretlerin batıya doğru göç etmelerine neden olmaktadır. Savaş zaruretlerinin gereği veya yerel idarecilerin yüklediği mükellefiyetler geliri yeterli olmayan konar-göçerleri yerlerinden etmekte ya da vergilerini vermemeye itmekteydi. Bu durum münferit veya toplu eşkıyalık hareketlerine neden olmakta, sarıca ya da sekban hareketlerine katılma veya destek olmaya kadar gidebilmekteydi. Eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle Yeniil Türkmenlerinin tabi olduğu vakıf statüsü kaldırılarak padişah hasları arasına katılmış ve voyvodalık ile idare edilmeye başlanmıştı⁵⁷.

Anadolu'daki aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerinin artmasının perde arkasında merkez ve taşrada idare alanında meydana gelen bozukluk ve boşlukların büyük etkisi vardır. İmparatorluğun merkezi idarede güç kaybına uğraması, gerek içerde gerekse dışarıdaki güç odaklarına karşı koyamaması bu tür hareketlerin yaygınlaşarak etkinlik kazanmasına neden olmuştur. Bu hareketlerin neticesinde hem devlet hem de toplum ciddi anlamda zararlar görmüştür.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesi noktasında sadece idarecilerin aldıkları önlemler tek başına yeterli olmamaktaydı. Bu nedenle aşiret ileri gelenleri ile yöneticilerinin de yardımları veya gerektiğinde uyarılmaları

⁵⁵ Orhonlu, a.g.e., s.38-39.

⁵⁶ Duygu, Süleyman, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul 1953, s. 15.

⁵⁷ Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s. 234.

istenmekteydi. 1828 yılında Eğin'in Sarıçiçek mezrasındaki bahçe ve ekinlerin konar-göçerler tarafından zarara uğratılması nedeniyle Sarıçiçek aşireti boy beyi Ali Ağa, Akuşağı, Dedekarganlı, Kalbanlı, Simanlı ve Melekanlı aşiretleri ihtiyarlarının uyarılmalarına karar verilmişti⁵⁸.

Aşiret eşkıyalıklarının sürekliliği dolayısı ile bu konu için özel olarak görevlendirilen kuvvetlerden yararlanılmaktaydı. 1824 yılında Ovacık ve Şeyh Hasanlı ekraadının yaylak-kışlak arasındaki gidiş-gelişlerinde, Eğin kazası ahalesinin uğradığı zarar ve güvenliğinin sağlanması amacı ile maaşları voyvodalık kaleminden ödenen aylıklı bekçiler tayin edilmişti. Bu önlemlere rağmen zararlarının önüne geçilemediği takdirde yöneticilerin ittifak ederek civar köylerden alınacak yardım ile zararın defedilmesi, ele geçirilen eşkıyanın telef edilmesi istenmişti. Alınan bütün önlemlere rağmen bu tür eşkıyalık hareketleri ile baş edilmesi konusunda zorluk çekilmekteydi⁵⁹.

Aşiretlerin nüfus yoğunluğu fazla ve göçebe yaşayış tarzları sebebiyle geniş alanlara yayıldıklarından dolayı verdikleri zararların boyutları da büyük olmaktaydı. Kodallı, Torunlu, Corslu, Bahadırlı, Mursallı, Löklü, Yirdinli, Karahmetli gibi kollardan müteşekkil Reyhanlı aşireti 1802'de elli bini aşkın nüfusa sahip olup üç bini süvari ve üç bin de yaya olmak üzere altı bin asker çıkarabilme imkânına sahipti⁶⁰.

Birçok aşiretin yaptığı gibi Reyhanlı aşireti de kendilerine iskân için verilen yeri beğenmeyerek Bedik kalesi yakınlarında kışlamağa başlamışlardı. Aşiret gidiş-gelişleri esnasında halkın malına zarar vermeye, zeytin ağaçlarını yakmaya ve kesmeye varan boyutlarda ziyanda bulunmaktaydı. Aşiretin Ekim ayında yayladan kışlağa dönüşlerinden önce muhtemel zararlarının önlenmesi amacı ile idarecilerin gerekli tedbirleri almaları, Bedik kalesi civarına girmelerinin önlenmesi, karşı koymaları halinde ittifaken gerekenin yapılması için emir yazılmıştı⁶¹. Aşiretin kışlamak için seçtiği bölgelerde zararlarının önlenmesi için sıklıkla yapılan uyarılarda idarecilerin gerekli tedbirleri almaları, yıkımına neden oldukları köprülerin tamir edilmesi ve geçitlerin kendilerine kapatılması istenmekteydi⁶².

Aşiretlerin eşkıyalığa temayül etmeleri sadece kendilerinden kaynaklanan tek taraflı bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Devletin aşiretler üzerindeki bazı idari tasarrufları bunu körüklemekteydi. 1824 yılında Pehlivanlı aşireti Beyi Halit Bey, Maden Emiri Salih Paşa'ya gönderdiği taktirinde, Maden-i Hümayun hizmetinde bulunan Pehlivanlı ve diğer Türkmen aşiretlerinin eskiden beri her

⁵⁸ EŞS, 2 / 155 (Eğin kadısı ve voyvodasına yazılan 15 Za 1244 /19 Mayıs 1829 tarihli buyruldu).

⁵⁹ EŞS, 2/25 (Eğin voyvodasına yazılmış Gurre-i Ş 1240 tarihli buyruldu).

⁶⁰ Türkmen, Faik, *Hatay Tarihi*, İstanbul 1939, s. 596-597.

⁶¹ AŞS, 6 / 15 .

⁶² AŞS, 6 / 33, 34 (Aşiretin kışlaması ile ilgili Antakya kadısına yazılmış 1755 tarihli emirler).

yıl atanan bir voyvoda tarafından idare olunarak Haremeyn malı ile vergilerinin zamanında eksiksiz olarak voyvoda ve aşiret beyi eliyle toplandığını belirtmekteydi. Pehlivanlı aşireti Ankara'dan Sivas'a kadar olan bölgede yol, köprü, menzilhane gibi yapıları inşa etmekte, Tokat'a gümüş madenini taşımakta, yolcu ve tüccarın yol güvenliğini sağlayarak eşkıyaya karşı korumalığını yapmaktaydı. Bu hizmetleri ifa etmenin yanı sıra Pehlivanlı aşireti voyvodalık bedeli olarak Ceyb-i Hümayun'a veya Haremeyn hazinesine yıllık bin kuruş ödemede bulunmaktaydı. Halit Bey, bir süreden beri aşiretinin voyvodalığının vezir-i azama ihale olunması, kabile kabile, aşiret aşiret olarak her birinin, birilerine ihale ve iltizam edilmesi nedeniyle istenilen miktar akçeyi ödeyenin aşiret beyi yapılması yolunu açtığını, bu durumun da aşiret içinde çekişme ve huzursuzluğa neden olduğunu belirtmekteydi. Tokat'a gümüş madeninin taşınması, hil'at baha ve diğer bir takım adlar altında bu iki aşiretten kanuna aykırı ve haksız yere bir yıl zarfında alınan akçenin tutarı bin sekiz yüz keseyi aşındı. Gümüş madeninin taşınması dolayısı ile hayvanlarının telef olmasından şikâyetçi olmuşlardı. Kayseri'den gönderilen mübaşirlere kendileri tarafından verilen hizmet-i mübaşiriyenin üç yüz keseyi aştığını, bu duruma tahammülleri kalmadığını dile getirmekteydiler. Halit Bey, bütün bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için Pehlivanlı ve diğer Türkmen aşiretlerine bir voyvodanın atanarak çok başlı yönetimden kaçınılması, aşiret idaresinin de vüzerâ üzerinden alınmasını istemektedir⁶³.

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerinde eşkıya kavramının dar bir anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Aşiret kaynaklı eşkıya veya eşkıyalık kavramlarından maksat bu işi bir hayat tarzı haline getirmiş olup ulaşmak istediği hedefe varmanın bir yolu olarak değerlendirip otoriteye başkaldırmak, yönetimle süreli veya süresiz olarak bir çatışma ortamını seçmek anlamında değildir. Eşkıya, şaki, şekavet kavramları ile nitelenen eylemler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çeşitli idari ve mali bozukluklardan kaynaklanmış olmanın yanı sıra sosyal duyarsızlık ve kişisel benlik tatmini gibi tercihlerden de esinlenmiş olup otoriteye başkaldırı şeklinde bir süreklilik hali kazanmamıştır. Bu tür eşkıyalığı gerçekleştirenler her ne kadar bir aşiretin üyesi olsalar bile eylemleri kendileri ile sınırlı kalmış olup, mensup oldukları aşiret bundan sorumlu tutulmamıştır. Böyle hareketler aşiretlerin önde gelenleri tarafından önlenmeye çalışılmış, eylemde bulunan üyelerin de bazen cezalandırılması yoluna gidilmiştir.

Uzun süreli savaşlar sonucunda meydana gelen ekonomik sıkıntıların halk üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçok kişi yer değiştirirken göçebelerin çoğu da kendilerine ayrılan yaylak-kışlakların yetersizliği yüzünden başka yerlere gitmekteydiler. Bu göçler esnasında bir yandan yerleşik halk zarar görürken diğer yandan boşalan yerler harap olmakta, kıt olan zirai üretim daha da azalmaktaydı. XVII. yüzyılda imparatorluk sınırları dâhilinde boş yerleri

⁶³ BOA, Hatt-ı Hümayun, 33027 A (Maden Emîni Salih Paşa'nın Sadarete gönderdiği 13 L 1240 tarihli tahrirat).

yerleşime tabi tutarak şenlendirmek ve üretime katmak, meskûn mahallerdeki reyanın zarara uğramasını engellemek, eşkıyalık hareketleri ile aşiretleri kontrol altında tutma gibi nedenlerle konar-göçerleri iskân siyaseti benimsenmişti. Bu siyaset XIX. yüzyılın yarısına kadar devam etmiş olmakla birlikte imparatorluğun toprak kayıplarına uğraması nedeniyle iskân siyaseti içe doğru bir yönde seyretmeye başlamıştır.

Yol Güvenliğinin Sağlanması

Tarihin her döneminde yol güvenliği sosyal ve ekonomik açıdan önemli olmuştur. Ticaret kervanlarının, ulakların, seyahat edenlerin yollarda güvenli bir şekilde gidiş-gelişlerinin sağlanması aynı zamanda bir ülke yönetiminin güçlülük ve içteki hâkimiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Kentler arasındaki yol ve konaklama mekânlarının işlek olması da ekonomik canlılığın belirtisidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yol emniyetinin sağlanması, üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir. Birey özgürlüğünün bir parçası olan seyahat özgürlüğü, haberleşme vasıtası olarak postacılık işlemlerinin emniyetli bir tarzda gerçekleştirilmesi için önlemler alınmıştı. Eşkıyalık hareketlerinin yoğunlaştığı dönemlerde yol emniyeti de ortadan kalkmakta, yolların tekrar güvenli bir hale getirilebilmesi için idarecilere sıklıkla emirler gönderilmekteydi. Özellikle hazinenin sağ salim bir şekilde İstanbul'a ulaştırılması için büyük özen gösterilirdi⁶⁴.

Tatarların geçtikleri yollar, voyvodaların bölgeleri dâhilinde olduğunda yol ve tatarların güvenliği voyvodalar tarafından sağlanmaktaydı. 1804 yılında Bağdat'a giden tatar Hacı Ali'nin Mardin bölgesinde silahlarının eşkiya tarafından alıkonulması üzerine korunması amacı ile Mardin voyvodası tarafından kendisine koruma olarak Bağdat'a kadar refakat edecek silahlı birkaç süvari tahsis edilmişti⁶⁵.

Tüccarın, tatar ve diğer yolcuların yolculukları esnasında konaklama veya ihtiyaçlarını karşıladıkları mekân olan menzillerin güvenliğinin sağlanması da yol emniyetinin bir parçasıdır. Antakya voyvodasına 1743 yılı Ağustos'unda yazılan emirde menzillerin emniyetinin sağlanabilmesi amacı ile geçit başlarına ile yollara süvari ve piyadelerin yerleştirilmesi istenmişti⁶⁶.

Hac, Arap dünyasının merkeze bağlılığını arttırarak yakınlaşmasını sağlayan, imparatorluktaki topluluklar arasında iletişim kuran, aynı zamanda ekonomik yönü de göz ardı edilemeyecek büyüklükte olan bir ibadetti. Günün şartları gereği yapılan hac yolculuğunun bir yıla yakın sürmesi nedeniyle hac yolunun güvenliğinin sağlanması oldukça pahalıya mal olmaktaydı⁶⁷. Hacıların

⁶⁴ Özkaya, *Ayanlık*, s.59.

⁶⁵ BOA, Hatt-ı Hümayun, 3288 A.

⁶⁶ AŞS. 3/155, (Antakya Şer'iyye Sicili).

⁶⁷ Raymond, André, "Arap Eyaletleri", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 1, Ed: Robert

gidiş-gelişlerinin gerçekleştiği dönemlerde yolların emniyetli bir hale getirilmesi daha da önem kazanmaktaydı. Hacıların geçtikleri yol, köprü ve kaldırımların tahrip olan kısımlarının tamir edilmesi 1826 yılında Karamut Hanı voyvodasından istendiği gibi gerekli güvenlik önlemlerinin alınması da istenmişti⁶⁸. Hacıların geçtikleri dönemlerde idarecilerin birbirleri haberleşme halinde olmaları istenmekteydi. Merkezden gönderilen emirlerde hacılar, sadıkbaşılar ile sürre alayı sınıra yaklaştığında yeterli miktarda adam ve bayraklar gönderilerek diğer bir sınıra taşınmaları, güvenliği sağlamaları, ücretsiz konaklama imkânı sağlamaları, hacılara herhangi bir zarar ve ziyan gelmemesi için Antakya voyvodası, Azaz Beyi ve Payas voyvodasının bütün önlemleri almaları istenmişti⁶⁹.

Yol, yolcu ve hacıların güvenliğinin sağlanması için alınan önlemlerin gece-gündüz devamlı olmasına dikkat edilmekte⁷⁰, emniyete bir hanel gelmemesi için güvenliği sağlayan zabıt ve askerlerin işlerinin zamanında ve eksiksiz olarak voyvoda tarafından karşılanması üzerinde ehemmiyetle durulmaktaydı⁷¹.

Sonuç

Kuruluşundan itibaren bünyesinde adem-i merkezîyetçi unsurlar barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nda iltizam ve malikane uygulamalarını yaygınlık kazanması sonucu yerel hanedanların yönetimi ellerine geçirmeleri nedeniyle desentralizasyonun daha da kuvvetlendiği gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara rağmen bu olguyu, farklı bir yaklaşım ile devletin merkezi denetim sağlama çabasının bir diğer tipik merkezîleştirme politikası olarak algılamak daha doğru olur. Yukarıda da işaret edildiği gibi taşradaki eşkıyalık hareketlerinde yerel denetim ve güvenliğinin merkezi idarece atanan yerel güçlerden olan voyvodalar tarafından sağlanması, hiç şüphesiz bu ailelerin merkezi idarenin içine çekilmeleri gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir. Devlet bu kesimlerin sahip olduğu kişisel vurucu güç ve fedaileri olan kapı halkından iç güvenliğinin sağlanması ve savaşlarda etkin bir şekilde yararlanma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla devlet, yerel beylerin merkezi otoriteye karşı çıkmalarını önlemek, merkezi idarenin taşradaki uygulamalarında etkin olmalarından istifade ederek bu güçlerini köylülere karşı bir yaptırım olarak kullanmakla birçok amaca bu yolla ulaşmaktaydı. Böylece merkezin dışına çıkarak aleyhte bir güç olmalarının önüne geçilmiş ve Osmanlı tarzı diye nitelendirebileceğimiz bir merkezîleşmenin içerisine dahil edilmiş olmaktadır.

Mantran, çev: Server Tanilli, ikinci baskı, İstanbul 1995, s. 449-450.

⁶⁸ AŞS, 18 /115.

⁶⁹ Adana Şer'iyye Sicili, 133 /135.

⁷⁰ AŞS, 6 / 37.

⁷¹ AŞS, 6 / 35.

Kaynakça**ARŞİV KAYNAKLARI**

Adana Şer'iyye Sicili, 133 / 135.

Antakya Şer'iyye Sicilleri, 1 / 204; 3 / 44, 163; 6 / 7, 15, 33, 34, 35, 37; 9 / 42, 45; 18/115.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Dahiliye, 2626, 2827, 3546.

Cevdet Zaptiye, 1465.

Hatt-ı Humayun Tasnifi, 2457, 3129, 3288 A, 8784 A, E, 11842, 11938, 11962, 18137, 18138, 20089A, 22614K, 22617, A, C, K, 22838E, 22848, A, 22850A, 22852B, 24020, C, 24417, A, B, C, D, E, F, G, 25124 A, B, C, D, E, F, G, H, I, İ, J, 25156, A, 31512 C, Ç, F, G, I, İ, J, K, M, N, O, Ö, P, R, A1, B1, Ç1, 31519 A, 31539, B, C, D, 31541, C, D, E, F, G, H, 33027A, 35139, A, B, C,

Eğin Şer'iyye Sicili, 2 / 25, 26, 106, 155.

İNCELEMELER

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musabeheleri*, sad: Enver Koray, Ankara 1985

Anonim Osmanlı Tarihi, Yay. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Cinlioğlu, H., *Osmanlılar Zamanında Tokat, IV*.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk yarısında Ayıntab Şebri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Duygu, Süleyman, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul 1953.

Eldem, Edhem, *Bankalar Caddesi Osmanlıdan Günümüze Voyvoda Caddesi*, İstanbul 2000.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990.

Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985.

-----, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1977.

Öztürk, Mustafa, *Orta Anadolu'da Fiatlar (1785-1860)*, A.Ü.Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1985.

Raymond, André, "Arap Eyaletleri", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 1, Ed: Robert Mantran, çev: Server Tanilli, ikinci baskı, İstanbul 1995.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986.

Türkmen, Faik, *Hatay Tarihi*, İstanbul 1939.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkiyalar*, İstanbul 1997.